

Szczepan Kozak
(Uniwersytet Rzeszowski)

Dydaktyczne aspekty nauk pomocniczych historii na Uniwersytecie Rzeszowskim

Didactic aspects of auxiliary science of history at the University of Rzeszow

Key words: auxiliary sciences of history, Poland, University of Rzeszów, Jadwiga Hoff, teaching

Abstract: The article describes one of the youngest departments of the auxiliary sciences of history in Poland. The author also presents structure of the department and the scientific achievements of the scientists employed there. The author attaches special importance to the professor Jadwiga Hoff. The article describes in detail four models of teaching the auxiliary sciences of history used at the Institute of History of the University of Rzeszów.

Дидактические аспекты вспомогательных исторических дисциплин на Жешувском университете

Ключевые слова: вспомогательные исторические дисциплины, Польша, Рещувский университет, Ядвига Гофф, преподавание

Резюме: В статье описывается одну из самых молодых кафедр Вспомогательных исторических дисциплин в Польше. Автор представляет тоже его структуру и научные достижения сотрудников. Особенное значение он приписывает проф. Ядвиге Хофф. В статье подробно описаны четыре модели преподавания вспомогательных исторических дисциплин, использованные в Институте истории Жешувского университета.

Zakład Nauk Pomocniczych Historii UR jest jednym z najmłodszych w Polsce. Został utworzony jeszcze w ramach Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. Choć proces konsolidacji tej uczelni sięga lat 70. XX wieku, jednak dopiero po wybudowaniu nowego kompleksu dydaktycznego przy alei Rejtana, oraz usamodzielnieniu się kilku pracowników naukowych Rada Instytutu Historii zdecydowała w lipcu 1994 r. o jego powołaniu. Profil zakładu miał obejmować badania z zakresu nauk pomocniczych historii i zastosowania metod statystycznych w warsztacie naukowym historyka. W

zespole zakładu, który rozpoczął działalność 1 października 1994 r. znaleźli się profesorowie WSP dr hab. Jadwiga Hoff (jako jego kierownik) dr hab. Zdzisław Budzyński, adiunkt dr Janusz Polaczek i asystenci: mgr Sabina Sowula, mgr Wioletta Zawitkowska i mgr Szczepan Kozak. Od 1 października 1996 r. skład osobowy zakładu powiększył się do 7 osób. Nowym asystentem został mgr Dariusz Opaliński. W okresie tym, obok typowej problematyki nauk pomocniczych historii, w obszarze zainteresowań pracowników zakładu znajdowały się również zagadnienia demografii historycznej, statystyki oraz historii sztuki. Ta różnorodność była jednym z powodów podziału zakładu w wyniku czego z jego struktur wyodrębniony został nowy Zakład Statystyki i Demografii, którego kierownictwo objął prof. Zdzisław Budzyński (1 październik 1997). W zespole dotychczasowego Zakładu NPH pozostali: prof. Jadwiga Hoff (kierownik), Szczepan Kozak, Dariusz Opaliński, Janusz Polaczek, Wioletta Zawitkowska. Końcem 2004 r. do zespołu dołączył dr Szymon Wieczorek.

Ostatnie reorganizacje miały miejsce po 2008 r. Wówczas to, wraz z rozbudową nowych specjalności zmieniono nazwę na Zakład Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii, co było odpowiedzią na rozszerzenie zainteresowań badawczych i obowiązki dydaktyczne pracowników. Zmianie uległ również skład zespołu. Po utworzeniu kierunku Kulturoznawstwo opuścił go dr Janusz Polaczek, zaś w 2014 r. dr Wioletta Zawitkowska.

Przez okres ponad 20. lat niewątpliwy wpływ na tożsamość zakładu wywarła prof. dr hab. Jadwiga Hoff. Jej związki naukowe z środowiskiem historyków warszawskich (m.in. prof. Ireneuszem Ichnatowiczem) wyznaczały kierunek wyraźnie nawiązujący do zagadnień źródłoznawczych¹. W tym też duchu kształtowała się młoda wówczas kadra zakładu. Przejawem tych tradycji jest dziś model dydaktyczny zakładający odrębne traktowanie nauk pomocniczych historii średniowiecznej i nowożytnej oraz nauk pomocniczych historii XIX i XX wieku. Również doświadczenia wyniesione z pracy w toruńskim ośrodku naukowym (m.in. współpraca z prof. Bohdanem Ryszewskim) zaowocowały poszerzeniem profilu o zagadnienia archiwistyki.

Podobnie jak organizacja zakładu, również zajęcia z nauk pomocniczych historii (dalej NPH) w programach studiów historycznych na Uniwersytecie Rzeszowskim, przechodziły swoistą ewolucję. Jej wynikiem był z jednej strony podział na wariant podstawowy i zaawansowany kształcenia, z drugiej zaś dostrzegalne zjawisko autonomizacji poszczególnych dyscyplin w procesie dydaktycznym. Najważniejsze czynniki determinujące jego kształt wynikały z rozbudowywania programu studiów o nowe specjalności oraz wprowadzania w życie układu bolońskiego. Na Wydziale Socjologiczno-Historycznym UR przedmiot ten występuje w ramach głównych specjalności oferowanych przez Instytutu Historii (*archiwistyka i zarządzanie dokumentacją; specjalność nauczycielska*) oraz na specjalności *muzeologia* otwartej niedawno w Instytucie Archeologii. We wszystkich tych przypadkach zajęcia skumulowane zostały na I stopniu studiów.

¹ Świadczyły o tym m.in. tematy badawcze pracowników zakładu. Por. Sz. Kozak, *Rzeszowskie akta notarialne 1871-1918. Studium historyczno-źródłoznawcze*, Rzeszów 2004 (praca powstała w oparciu o rozprawę doktorską o tym samym tytule obronioną w 2002 r.); tenże, *Kobieta na prowincji galicyjskiej w świetle akt notarialnych 1871-1914. Studium historyczno-źródłoznawcze*, Rzeszów 2013; D. Opaliński, *Przewodniki turystyczne na ziemiach polskich w okresie zaborów. Studium historyczno-źródłoznawcze*, Krosno 2013 (praca powstała w oparciu o rozprawę doktorską o tym samym tytule obronioną w 2005 r.). W ramach seminarium przygotowywane są również prace doktorskie o charakterze studium źródłoznawczego, dotyczącego akt notarialnych z lat 1918-1951.

Liczba godzin przeznaczonych na realizację tego przedmiotu podobnie jak jego forma (wykład, konwersatorium, ćwiczenia) są zróżnicowane i również uzależnione od powyższych czynników. Należy podkreślić, iż kwestia ta kształtowała się w poszczególnych latach w sposób niejednolity, czego przyczyną były częste zmiany i modernizacje programów studiów.

W rezultacie, do dnia dzisiejszego w Instytucie Historii UR można wyodrębnić 4 następujące po sobie modele dydaktyczne NPH.

Model 1 - obowiązywał przed powstaniem uniwersytetu w 5-cio letnim, jednolitym systemie kształcenia na studiach historycznych Wyższej Szkoły Pedagogicznej. Jego cechą był stały wzorzec adresowany do wszystkich studentów. Kurs NPH trwał przez dwa semestry – po 45 godzin każdy (razem 90). Choć w programie nie wyodrębniano NPH XIX i XX w., faktycznie podział taki był stosowany co wyrażało się zarówno w używanej nomenklaturze jak i przy wpisach do indeksu. Obydwa przedmioty prowadzili przy tym osobni specjaliści. Zajęcia miały charakter konwersatorium odbywanego raz w tygodniu (3 godz. dydaktyczne) i kończyły się zaliczeniem z oceną. Z przedmiotem tym studenci I roku spotykali się początkowo już w II semestrze (a więc po uzyskaniu podstawowej wiedzy warsztatowej ze *wstępu do badań historycznych*), zaś w III semestrze (będąc już na drugim roku) realizowali program z NPH XIX i XX wieku. Po nieznacznych modyfikacjach programu cały kurs NPH przeniesiono o jeden semestr w górę - na II rok studiów bez zmniejszania liczby godzin.

Model 2 - wiąże się z utworzeniem (po uzyskaniu praw uniwersyteckich w 2001 r.), specjalności ogólnohistorycznej, obok istniejącej dotąd – nauczycielskiej. Dla NPH oznaczało to opracowanie i wdrożenie dwóch programów – w wersji *podstawowej* (obowiązkowej dla wszystkich specjalności) oraz *zaawansowanej* (którą realizować miała tylko specjalność ogólnohistoryczna). Zmiany te w porównaniu z poprzednim modelem polegały na zredukowaniu wymiaru zajęć w wariantcie podstawowym - do 60 godz. (30 + 30), przy zachowaniu faktycznej odrębnej realizacji NPH XIX i XX wieku. Przedmioty te prowadzono w dalszym ciągu na II roku studiów i kończyły się one zaliczeniem. Wariant zaawansowany przewidywał natomiast dodatkowo 30 godz. wykładu, 30 godz. ćwiczeń zakończonych egzaminem. Jak już wspominałem ów poszerzony kurs dotyczył tylko studentów specjalności ogólnohistorycznej i realizowany był na III roku studiów, po zakończeniu kursu podstawowego.

Wprowadzenie innej niż nauczycielska specjalności zapoczątkowało również wspomnianą już autonomizację w procesie dydaktycznym wybranych dyscyplin, funkcjonujących dotąd w ramach kanonu NPH. Polegała ona na wprowadzeniu do programu specjalności ogólnohistorycznej przedmiotu *archiwistyka* (tożsamego z wykładaną wcześniej w ramach NPH XIX i XX wieku dyscypliną o nazwie *elementy archiwistyki*, skupionej na informacji archiwalnej i drodze poszukiwań archiwalnych²) w wymiarze 30 godz. (I semestr IV roku studiów). Program nowego przedmiotu został poszerzony w stosunku do swojego odpowiednika o szczegółowe zagadnienia z metodyki archiwalnej, archiwoznawstwa, prawa archiwalnego. W efekcie tych zmian na specjalności ogólnohistorycznej liczba godzin przeznaczona dla NPH powiększyła się łącznie (jeśli nie liczyć *archiwistyki*) do 120.

² Por. J. Łosowski, *Archiwistyka jako dyscyplina pomocnicza historii*, [w:] *Nauki pomocnicze historii. Teoria, metody badań, dydaktyka*, red. A. Jaworska i R. Jop, Warszawa 2013, s.21-36.

Model 3 - został opracowany po wprowadzeniu systemu studiów będącego wynikiem procesu bolońskiego, wdrażanego w Instytucie Historii UR od 2006 r. Dodatkowym bodźcem było nowe sprofilowanie studiów i utworzenie specjalności *archiwistyka i zarządzanie dokumentacją* (obok *nauczycielskiej i integracji europejskiej*). NPH jako zintegrowany przedmiot znalazły się tylko w systemie studiów licencjackich, w ramach utworzonych wówczas modułów: warsztatowego i ogólnohistorycznego (nieco później teoretyczno-warsztatowego) obowiązkowego dla wszystkich specjalności. Wariant przeznaczony dla specjalności archiwalnej przewidywał dodatkowo rozbudowę o kilka wybranych dyscyplin z kanonu NPH jako autonomicznych przedmiotów.

W module obowiązkowym podobnie jak poprzednio utrzymano faktyczny podział NPH na średniowieczne/nowożytne oraz XIX i XX wieku, choć w dalszym ciągu formalnie takiego rozróżnienia nie było. Zajęcia odbywały się tym razem w II semestrze I roku oraz III - na roku II. Zachowano również poprzedni wymiar godzin obowiązkowych, przeznaczając łącznie na cały kurs NPH - 60 (30 + 30). Nowością był wprowadzony do programu obowiązkowego jako autonomiczny przedmiot o charakterze zaawansowanym - *geografia historyczna* w wymiarze 30 godz.

Kwestia autonomizacji, NPH tworzących dotąd jednolity kanon najbardziej uwidoczniła się w programie *specjalności archiwalnej*. Obok takich dyscyplin jak *paleogeografia* (30 godz.) czy *neogeografia* (30 godz.) wprowadzono *aktoznawstwo* (30 godz.) oraz *źródłoznawstwo* (30 godz.). W ten sposób liczba godzin obejmujących NPH oraz ich archiwalne emanacje wzrosła tam do 210. Pomijam przedmioty w sposób naturalny związane z archiwistyką jako specjalizacją (*teoria archiwalna, archiwoznawstwo, metodyka archiwalna, podstawy archiwistyki*) oraz biurowością (*kancelaria współczesna i zarządzanie dokumentacją, organizacja archiwum zakładowego*). W porównaniu z pozostałymi specjalnościami było to o prawie 2/3 więcej. Nie powrócił natomiast na żadnej specjalności wariant NPH w formie jednolitego zaawansowanego kursu kończącego się egzaminem, jak to było w systemie 5-letnim na specjalności ogólnohistorycznej.

Model 4 - sprowadził się do nieznacznych zmian w programie, polegających w znacznej mierze na konsolidacji poszczególnych modułów i urealnieniu wartości ECTS. Przy jego modyfikacji opracowano również tzw. modułowe efekty kształcenia. Różnice w stosunku do poprzedniej wersji polegały na przesunięciu źródłoznawstwa ze specjalności archiwalnej, do modułu obowiązującego studentów wszystkich specjalności oraz formalnym podziale NPH na dwa przedmioty o nazwie *NPH średniowiecznej i nowożytnej* i *NPH XIX i XX wieku*.

Specjalność archiwalna została uzupełniona o nowy przedmiot: *edytorstwo źródeł archiwalnych* (15 godz.). Zwiększono też liczbę godzin przeznaczonych dla *aktoznawstwa* - z 30 do 45 (15 w. + 30 ćw.). W rezultacie liczba godzin NPH wraz z *geografią historyczną* i *źródłoznawstwem* obowiązkowa dla wszystkich specjalności wzrosła do 120. Na specjalności archiwalnej dało to 240, na nauczycielskiej 135, po uwzględnieniu przedmiotu *źródła historyczne w edukacji szkolnej* (patrz *ryc.*).

Ryc. Nauki pomocnicze historii w strukturze studiów historycznych I stopnia na Uniwersytecie Rzeszowskim (*model obowiązujący w 2015 r.*)

Obecnie liczba godzin przeznaczona na wykład wszystkich przedmiotów związanych z NPH obejmuje ponad 6% dla specjalności nauczycielskiej i blisko 12% dla archiwalnej. Pomimo to wymiar NPH jako przedmiotu faktycznie zmniejszył się w porównaniu z realizowanymi poprzednio planami studiów (o 1/3 a nawet o połowę po zlikwidowaniu specjalności ogólnohistorycznej). Nie powrócono już bowiem do

wcześniejszej formuły 90 godzin obowiązujących wszystkich studentów. Spadek ten po części rekompensowany jest przez takie przedmioty jak *geografia historyczna* czy niektóre przedmioty specjalności archiwalnej. Jest to jednak rekompensata dosyć nierównomierna, bo determinowana określonym profilem kształcenia – w tym wypadku archiwalnego.

Ta specjalność jest zresztą największym beneficjentem NPH, co wymusza jednak przesunięcie akcentów na źródła dokumentowe i aktowe, a tym samym nauki umożliwiające ich deskrypcję i analizę. Inny jest też paradygmat, koncentrując uwagę nie tyle na bezpośrednich zabiegach krytycznych wobec źródła historycznego (bo takiej wiedzy w założeniu ma dostarczyć kurs obowiązkowy), co na próbie odnalezienia jego tożsamości w ramach większych struktur (zespół archiwalny, registratura itp.) czy ustaleniu związków organicznych³.

W większym stopniu punkt ciężkości przesuwają się również na źródła aktowe do historii XIX i XX wieku, a to za przyczyną znacznej ich obfitości i powszechności w praktyce archiwalnej. Widać to na przykładzie takich dyscyplin jak *aktoznawstwo* czy *neografia*.

Przyjęty na UR model dydaktyczny NPH wymaga również korelacji w planach zajęć (tak aby z jednej strony treści nauczania się nie powtarzały, z drugiej zaś aby studenci uzyskali wykształcenie na odpowiednio zaawansowanym poziomie). W obecnym kształcie przyjęto formułę by pojedyncze dyscypliny wprowadzać jako przedmioty autonomiczne dopiero po zrealizowaniu kursu podstawowego a nie równoległe z nim i nadawać im profil praktyczny. NPH jako całość stanowiąc mają tym samym rodzaj bazy dla rozwijanych dalej studiów specjalistycznych.

Takie założenia w sposób oczywisty kształtują treści programowe. Jako pierwszy realizowany jest przedmiot *nauki pomocnicze historii średniowiecznej i nowożytnej* (w wymiarze 30 godz. w II semestrze) opierający się na kanonie, choć z uwagi na ograniczoną liczbę godzin nie realizujący go równomiernie w całości (nie obejmuje w równym stopniu wszystkich występujących w nim dyscyplin). Obok zagadnień teoretycznych w cyklu 15 spotkań konwersatoryjnych przekazywane są treści dotyczące takich dyscyplin jak: *genealogia*, *chronologia*, *paleografia*, *dyplomatyka*, *heraldyka*, *sfragistyka*. Dla każdej przeznaczono w programie po 4 godz. Jak już wspominałem, niektóre z nich stanowią punkt wyjścia, dla przedmiotów o charakterze zaawansowanym, wchodzących w następny semestrze na specjalności archiwalnej (*paleografia*, *aktoznawstwo*).

Nauki pomocnicze historii XIX i XX wieku (w wymiarze 30 godz. na III semestrze) choć są kontynuacją poprzedniego przedmiotu, nie stanowią wiernej kontynuacji dyscyplin realizowanych w ramach dotychczasowego kursu. Przyjmujemy tu klucz zbliżony do tego co proponuje I. Ichnatowicz⁴, aczkolwiek z pewnymi modyfikacjami. Punktem wyjścia jest zróżnicowanie źródeł, wymuszające konieczność wyjścia poza klasyczny kanon. Rozważana problematyka obejmuje zatem następujące tematy: specyfika źródeł XIX i XX wieku – 2 godz.; źródła archiwalne (elementy archiwistyki – 2 godz.; elementy aktoznawstwa – 2; podstawy neografii i kryptografii – 2; metrologia – 2; chronologia – 2);

³ Por. Z. Chmielewski, *Dokument nowożytny - obiektem XX-wiecznych studiów aktoznawczych w Europie*, „Studia Archiwalne” 2006, t.2, s. 13-20.

⁴ I. Ichnatowicz, *Nauki pomocnicze historii XIX i XX wieku*, Warszawa 1990; Patrz też: B. Kürbis, J. Szymański, I. Ichnatowicz, *Z dyskusji nad programem uniwersyteckim nauk pomocniczych historii*, „Studia Źródłoznawcze” 1976, t. 20, s. 201-210.

źródła biblioteczne (bibliologia - 2; prasoznawstwo - 2; memuarystyka i epistolografia - 2; źródła wywołane - 2); źródła pozaaktowe i pozadokumentowe (źródła mechaniczne - 4; epigrafika - 2; numizmatyka - 2; źródła in situ - 2). Należy jeszcze przypomnieć, iż równolegle (tj. od III semestru) na specjalności archiwalnej wchodzi przedmioty zaawansowane - *paleografia* i *aktoznawstwo* co wymusza nieznaczną modyfikację treści nauczania w grupach studentów o tej specjalizacji.

Obok obydwu wariantów NPH, w module obowiązującym wszystkich studentów odrębne miejsce przewidziano dla *geografii historycznej*. Przedmiot ten - jako zaawansowany, realizowany jest od podstaw na II roku studiów (semestr IV) po zakończeniu podstawowego kursu NPH. Dość istotne są tu wymagania wstępne stawiane studentom, obejmujące m.in. umiejętność posługiwania się edytorami grafiki wektorowej, bazami danych oraz arkuszem kalkulacyjnym. W programie uwzględniono następujące zagadnienia: pojęcie i miejsce geografii historycznej w systemie nauk - 3 godz.; kartografia historyczna - 3; cyberkartografia historyczna - 3; badanie dawnego krajobrazu naturalnego. Zasoby przyrody i ich eksploatacja - 3; regionalizacja ziem polskich. Toponomastyka historyczna - 3; badanie dawnego krajobrazu administracyjno-politycznego; metoda regresji - 3; rekonstrukcja krajobrazu kulturowego: geografia historyczna osadnictwa - 3; rekonstrukcja krajobrazu kulturowego: geografia historyczna urbanizacji - 3; geografia historyczna industrializacji, handlu, transportu i komunikacji - 3; geografia historyczna zaludnienia, narodowości i wyznań - 3. Zaliczenie kończy się przygotowaniem projektu indywidualnego (kalibracja i digitalizacja mapy historycznej).

Jak już wspomniałem program dla studentów specjalności archiwalnej wzbogacony został o wybrane dyscypliny, których istota spoczywa na naukach ułatwiających pracę ze źródłami dokumentowymi. Z uwagi jednak na fakt, iż specjalność ta kończy się wraz z licencjatem (seminaria licencjackie prowadzone są na III roku studiów) i nie znajduje już kontynuacji na studiach magisterskich - poszczególne dyscypliny skoncentrowano w ramach II roku studiów - w największym stopniu w III semestrze (co nie stwarza niestety komfortu ani studentom ani prowadzącym zajęcia wykładowcom). Semestr IV uwzględnia tylko *neografię*. Wszystkie zajęcia przyjmują formę konwersatorium i kładą nacisk na aspekt praktyczny.

Program z *paleografii* zakłada dostarczenie studentom wiedzy niezbędnej do odczytania tekstu średniowiecznego. Zajęcia opierają się na pracy z materiałami zarówno w języku polskim jak i łacińskim. W stosunku do kursu podstawowego stanowi to znaczne poszerzenie, przy założeniu, że student zna już specyfikę, podstawowe pojęcia, następstwo w czasie i ogólny charakter poszczególnych rodzajów pism oraz wstępnie ich kontekst kulturowy. Szczegółowy plan ćwiczeń przewiduje tematykę od najstarszych pism kodeksowych po kursywę gotycką XV - wiecznych ksiąg sądowych. *Neografia*, która przewidziana jest po zakończeniu wykładu z *paleografii* stanowi jej kontynuację zarówno pod względem założeń metodycznych, wymiaru godzin jak i warunków zaliczenia. Kurs kończy się na pismach typowych dla XIX - wiecznej korespondencji urzędowej.

Kurs *aktoznawstwa* dostarcza studentom specjalności archiwalnej wiedzy na temat rozwoju form kancelaryjnych oraz specyfiki ich wytworów na przestrzeni od średniowiecza do współczesności. Główny wątek wykładu spoczywa na determinantach procesu aktotwórczego, jego kształcie i rezultatach. Zajęcia w znacznym stopniu mają

charakter praktyczny. Ich podstawowym elementem jest praca z materiałem aktowym (na przykładzie dokumentacji archiwalnej – lub edycji źródeł archiwalnych) dostępnym najczęściej pod postacią kserokopii lub skanów cyfrowych⁵. Ważne miejsce zajmuje tu również analiza uwarunkowań administracyjno-prawnych, podstaw ustrojowych czy systemów kancelaryjnych (rozważana w trakcie 15 godz. wykładu). Punktem wyjścia są kancelarie powstałe jeszcze w średniowieczu, z uwagi jednak na specyfikę procesu aktotwórczego najwięcej miejsca poświęcamy materiałom wytworzonym w ciągu dwóch ostatnich stuleci (obok urzędów administracji państwowej również dokumentacji kancelarii miejskich, sądowych, notarialnych, kościelnych itp.)⁶.

Usytuowanie *aktoznawstwa* w planach studiów historycznych na specjalności archiwalnej (III semestr II roku) zakłada wcześniejszą znajomość przedmiotu *podstawy archiwistyki współczesnej*. *Aktoznawstwo* jest też jedynym przedmiotem o takiej proveniencji, który kończy się egzaminem.

Cykl przedmiotów specjalistycznych nawiązujących do NPH zamyka *edytorstwo źródeł archiwalnych*. Przedmiot ten ma w UR najkrótsze tradycje, przeznaczono też na jego realizację stosunkowo niewiele, zaledwie 15 godz. Zajęcia te obejmują – podstawy krytyki tekstu – zasady budowy krytycznej edycji źródłowej; polskie instrukcje wydawnicze do źródeł średniowiecznych i nowożytnych; przykłady konwencji edytorskich stosowanych w najważniejszych seriach wydawniczych obejmujących źródła zachodnioeuropejskie z okresu średniowiecza; współczesna dyskusja nad możliwościami i ograniczeniami krytyki tekstu w jej tradycyjnym (klasycznym) rozumieniu.

Osobnego omówienia wymaga miejsce *źródłoznawstwa* w procesie dydaktycznym. Pierwotnie przedmiot ten był adresowany jedynie do studentów specjalności archiwalnej. Po ostatniej modyfikacji programu wprowadzony został jako obowiązkowy dla wszystkich w postaci warsztatów. Takie założenie było odpowiedzią na zmniejszenie w ciągu ostatnich lat liczby godzin z NPH w ramach kursu ogólnego. Stąd celem *źródłoznawstwa*, obok omawiania teoretycznych problemów związanych z definiowaniem źródła historycznego, jego rodzajami i metodologią (które w ramach kursu NPH są sygnalizowane) jest dostarczenie studentowi praktycznych narzędzi w pracy z wybranym materiałem źródłowym.

Kurs z przedmiotu NPH, aczkolwiek kończy się na studiach I stopnia, występuje również w planach studiów podyplomowych na kierunku historia oraz, jak już to było wspomniane – na specjalności muzeologia, w ramach Instytutu Archeologii. W pierwszym przypadku, liczba godzin przeznaczonych na jego realizację wynosi 20. Wersja dla studiów podyplomowych nie przewiduje jednak podziału uwzględniającego specyfikę źródeł XIX i XX wieku. Tym samym wprowadza model odmienny od stosowanego na studiach licencjackich. Pewną rekompensatą wydaje się przedmiot o nazwie *podstawy analizy i interpretacji źródeł* (10 godz.), który mieści w sobie zarówno treści charakterystyczne dla *nauk pomocniczych historii XIX i XX wieku* jak i *źródłoznawstwa*.

Nauki pomocnicze historii w wersji dla archeologów również prezentują model jednolity. Co ciekawe, wymiar godzin jest taki sam jak na studiach historycznych (60 w semestrze IV). Ponadto kurs dydaktyczny został również podzielony na ćwiczenia i

⁵ I. Ichnatowicz, *Teksty źródłowe do ćwiczeń z nauk pomocniczych historii XIX i XX wieku*, Warszawa 1983.

⁶ S. Nawrocki, *Rozwój form kancelaryjnych na ziemiach polskich od średniowiecza do końca XX wieku*, Poznań 1998.

wykłady (30 + 30), a przedmiot kończy się egzaminem.

Pomimo przedstawionej wyżej, swoistej ewolucji procesu dydaktycznego, należy podkreślić, iż podstawowym źródłem jego realizacji w dalszym ciągu pozostają podręczniki o długiej już metryce. Mam tu na myśli *Nauki pomocnicze historii* autorstwa Józefa Szymańskiego⁷ czy *Nauki pomocnicze historii XIX i XX wieku* Ireneusza Ihnatowicza⁸. Jakkolwiek truizmem byłoby powoływanie się bądź dalsze wymienianie znanej od wielu lat i ciągle cenionej literatury z zakresu poszczególnych dyscyplin, pytanie o nowy podręcznik jest szczególnie aktualne. Nie można bowiem pominąć zmian jakich doświadcza warsztat historyka w ostatnich latach.

Kończąc wypada pokusić się o kilka refleksji. Kształt procesu dydaktycznego NPH jest wypadkową kilku czynników. Z perspektywy młodego ośrodka akademickiego jakim jest Uniwersytet Rzeszowski wydaje się, iż optymalne warunki dla dydaktyki NPH istniały w systemie studiów 5 - letnich. Pojawianie się nowych specjalizacji mogło ten proces różnicować, uatrakcyjniać ale raczej go nie deprecjonowało, zwłaszcza gdy wybór specjalizacji dokonywał się świadomie. W systemie tym NPH jako przedmiot stanowiły element warsztatu historyka, którego kontynuacja następowała na *proseminariach* a po ich zakończeniu na *seminariach magisterskich*. Rozbicie na studia licencjackie i uzupełniające magisterskie spłaszczyło ten proces, sprowadzając niektóre elementy dydaktyki warsztatu historyka do roli instrumentalnej. Widać to na przykładzie proseminariów, prowadzonych w tym wypadku równoległe z kursem podstawowym NPH a nie jako jego następstwo.

Podobne zjawisko dotyka również wymagań początkowych stawianych adeptom NPH. W konsekwencji obejmować one powinny, obok znajomości podstaw warsztatowych również podstawy języka łacińskiego w dalszej perspektywie niemieckiego czy cyrylicy. Bez względu na proveniencję merytoryczną, dziś konieczna jest również umiejętność posługiwania się wybranymi rodzajami oprogramowania komputerowego (co widać na przykładzie *geografii historycznej*). Przy modelu bolońskim zdobycie tych umiejętności nie zawsze wyprzedza zapotrzebowanie na nie ze strony przedmiotów, którym powinny służyć.

Sprawą dyskusyjną jest, czy specjalizacja archiwalna (mająca przecież swoje własne cele) w odpowiedzi na tę sytuację stanowi panaceum czy rodzaj „rezerwatu” dla takich dyscyplin jak *paleografia*, *neografia*, *dyplomatyka*.

Niezależnie od tego kwestią, która od kilku lat wydaje się również mieć wpływ – choć pośredni - na organizację procesu dydaktycznego jest zmniejszająca się liczba studentów. Czynniki ten powoduje, iż dla zachowania pensum specjaliści z NPH obciążani są różnymi, nieraz bardzo odległymi przedmiotami. Z jednej strony poszerza to ich horyzonty, z drugiej jednak absorbuje sprawiając, iż przedmiot zgodny z ich specjalizacją i zainteresowaniami jest jednym z wielu w zmieniającym się dość szybko wachlarzu.

⁷ J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 1983 (wydanie I i następne).

⁸ I. Ihnatowicz, *Nauki pomocnicze...*

BIBLIOGRAFIA

Chmielewski Z., *Dokument nowożytny - obiektem XX-wiecznych studiów aktoznawczych w Europie*, „Studia Archiwalne” 2006, t.2, s. 13-20.

Ihnatowicz I., *Nauki pomocnicze historii XIX i XX wieku*, Warszawa 1990.

Ihnatowicz I., *Teksty źródłowe do ćwiczeń z nauk pomocniczych historii XIX i XX wieku*, Warszawa 1983.

Kozak Sz., *Kobieta na prowincji galicyjskiej w świetle akt notarialnych 1871-1914. Studium historyczno-źródłoznawcze*, Rzeszów 2013.

Kozak Sz., *Rzeszowskie akta notarialne 1871-1918. Studium historyczno-źródłoznawcze*, Rzeszów 2004.

Kürbis B., Szymański J., Ihnatowicz I., *Z dyskusji nad programem uniwersyteckim nauk pomocniczych historii*, „Studia Źródłoznawcze” 1976, t.20, s.201-210.

Łosowski J., *Archiwistyka jako dyscyplina pomocnicza historii*, [w:] *Nauki pomocnicze historii. Teoria, metody badań, dydaktyka*, red. A. Jaworska i R. Jop, Warszawa 2013, s. 21-36.

Nawrocki S., *Rozwój form kancelaryjnych na ziemiach polskich od średniowiecza do końca XX wieku*, Poznań 1998.

Opaliński D., *Przewodniki turystyczne na ziemiach polskich w okresie zaborów. Studium historyczno-źródłoznawcze*, Krosno 2013.

Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 1983.

